

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФЕДОРОВА Тетяна Сергіївна

УДК 340.12:(346.9:347.97/99)(477)

**ГОСПОДАРСЬКА ЮСТИЦІЯ В СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ
СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2018

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України
КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Федорович,
Міжнародний гуманітарний університет,
проректор з науково-педагогічної роботи

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений юрист України, суддя Конституційного Суду України у відставці
КОЗЮБРА Микола Іванович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права факультету правничих наук;
кандидат юридичних наук, доцент
ДЖУРАЄВА Олена Олексіївна,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

Захист відбудеться «21» грудня 2018 р., о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.136.01 Міжнародного гуманітарного університету, за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33 (зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Міжнародного гуманітарного університету за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33.

Автореферат розісланий «20» листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. Г. Манько

Актуальність теми. У вітчизняному і зарубіжному державознавстві не втрачають актуальності питання, які стосуються організації та діяльності держави. Держава досліджується в інституціональному, суб'єктному і функціональному аспектах, з точки зору її статичності і динаміки, з позиції філософських категорій форми, змісту, сутності. Однак при цьому нерідко залишається без уваги низка питань, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням держави у сучасних умовах, зокрема, в економічній сфері. Формування в Україні господарських відносин нового, ринкового типу супроводжується низкою проблем, зокрема, виникненням великої кількості спорів між господарюючими суб'єктами, для вирішення яких державі необхідні нормативні та інституційні механізми. Серед останніх важливе місце посідає інститут господарської юстиції, що в умовах наявності і наростання серйозних зовнішніх і внутрішніх загроз економічному клімату країни виступає одним із інституційних засобів реалізації державної економічної політики.

Господарська юстиція в Україні неодноразово зазнавала реформування, зокрема, у процесі вдосконалення судової системи, що зумовлювалося як постійними викликами економічної глобалізації, так і прогалинами в системі захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів в Україні. У зв'язку з цим, необхідність наукового осмислення інституту господарської юстиції продиктована, з одного боку, практичними проблемами трансформації сучасного суспільства загалом, і сфери господарювання, зокрема, а, з іншого – теоретичними проблемами, пов'язаними з методологічним забезпеченням такої трансформації.

У вітчизняній юриспруденції такий інститут сучасної держави, як господарська юстиція, окремо не досліджувався, лише деякі характеристики зазначеного поняття отримали обґрунтування з боку представників юридичної науки, серед яких слід відзначити праці: Р. А. Джабраїлова, В. В. Добровольської, С. В. Оніщука, А. Й. Осетинського, М. М. Хамник, Л. В. Шонії та ін. Але комплексне дослідження структури, правової природи та соціального призначення господарської юстиції у сучасній юридичній науці відсутнє.

Ураховуючи наведені положення, розкриття та аналіз вихідних характеристик господарської юстиції є актуальним завданням сучасної юриспруденції, оскільки формує теоретичну основу для подальшого розвитку розуміння сучасної держави та права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації безпосередньо пов'язана з комплексною темою кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету «Правова реальність у сучасному світі: теорія і практика формування та функціонування», яка, своєю чергою, є частиною комплексної теми

Міжнародного гуманітарного університету «Україна і світ у контексті становлення і розвитку соціогуманітарної сфери» на 2016–2020 рр.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексна характеристика господарської юстиції як інституту сучасної держави, його правової природи, соціального потенціалу та перспектив розвитку у рамках реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів України.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань: розглянути й систематизувати теоретичні підходи до розуміння сучасної держави та її інститутів, що сформувалися у загальнотеоретичній вітчизняній юриспруденції;

охарактеризувати методологію дослідження господарської юстиції у системі інститутів держави, виходячи з принципу методологічного плюралізму;

визначити роль господарської юстиції у забезпеченні господарського правопорядку як закріпленої законодавством динамічної моделі економічного розвитку суспільства;

з'ясувати зміст родового поняття «юстиція» і на основі ґрунтовного його аналізу сформулювати визначення поняття господарської юстиції, висвітлити її ознаки та особливості;

розкрити функціональне призначення інституту господарської юстиції у сучасній державі;

охарактеризувати механізм господарської юстиції та його соціальну цінність;

дослідити національний досвід вирішення господарських спорів;

охарактеризувати основні моделі господарської юстиції у зарубіжних країнах і виявити можливості використання найбільш ефективних процедур для удосконалення інституту господарської юстиції в Україні;

висвітлити зміст і значення альтернативних способів розв'язання господарських спорів та перспективи їх запровадження в господарську юстицію України.

Об'єктом дослідження є сучасна держава в інституційно-функціональному вимірі.

Предметом дослідження є господарська юстиція як інститут сучасної держави.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають наукові принципи і положення, розроблені у рамках загальнотеоретичної юриспруденції, концептуальні підходи та методи загальнонаукового та спеціально-юридичного пізнання, які уможливають розуміння особливостей інститутів сучасної держави та виділення господарської юстиції як одного з найважливіших її інститутів.

Для характеристики предмета дослідження використовувалися такі принципи як: історизму, плюралізму та додатковості. Застосовувалися такі методологічні підходи як: антропологічний, феноменологічний,

герменевтичний, синергетичний, ціннісний, цивілізаційний, системний, порівняльний.

Відповідно до зазначених підходів і принципів, у процесі дослідження використовувалися: *загальні методи пізнання*: спостереження, дескрипція (опис), порівняння, узагальнення; *загальнонаукові методи*: діалектичний, системний метод, методи аналізу, синтезу, аналогія та ін.; *міждисциплінарні методи*: культурологічний, соціологічний (опитування), конкретно-історичний; *спеціально-юридичні методи*: формально-юридичний метод було використано при дослідженні системи правових норм, які регулюють господарське судочинство, особливостей сучасної держави, її інститутів та функцій, ролі господарської юстиції у забезпеченні господарського правопорядку (підрозділи 1.1., 1.2, 1.3). Для дослідження становлення та розвитку інституту господарської юстиції в Україні використовувалися *історико-правовий метод* та прийоми наукового узагальнення (підрозділ 3.1., 3.2.). Для аналізу моделей господарської юстиції використовувався *порівняльно-правовий метод*, він же дав змогу розглянути питання про впровадження світового досвіду альтернативних способів розв'язання господарських спорів у господарську юстицію України (підрозділи 3.2, 3.3). Характеристика господарської юстиції здійснювалася також із використанням *методу юридичної герменевтики*, завдяки якому були виявлені особливості її змісту, функцій і соціальної цінності (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Теоретичною основою дослідження стали положення й теоретичні висновки, які містяться у працях українських і зарубіжних науковців, серед яких: Б. В. Авер'янов, Л. В. Бикодорова, В. С. Бігун, С. В. Глущенко, К. В. Горобець, Н. М. Грень, О. С. Гусарєва, С. Ф. Демченко, О. О. Джураєва, Д. В. Задохайло, Г. Л. Знаменський, М. С. Кельман, С. В. Ківалов, М. І. Козюбра, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижановський, О. М. Лоцихін, Л. Г. Матвєєва, В. С. Нерсисянц, М. Ф. Орзіх, О. П. Подцерковний, В. Ф. Попондопуло, Д. М. Притика, Ю. Д. Притика, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, М. Ф. Селівон, В. В. Сімутін, О. Ф. Скаун, В. І. Тертишніков, Ю. С. Шемшученко, В.С. Щербина та ін.

Нормативною основою дослідження є законодавство України та інших держав (Великої Британії, Німеччини, ОАЕ, Польщі, Франції та ін.), міжнародні акти, які регламентують порядок вирішення господарських (комерційних) спорів.

Емпіричну базу дослідження склала національна та зарубіжна судова практика, статистичні відомості, результати соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті дослідження, вперше, на дисертаційному рівні, проведено загальнотеоретичний аналіз господарської юстиції як інституту сучасної держави. Новизну дослідження конкретизовано у таких положеннях:

уперше:

сформульовано визначення господарської юстиції – це легальна та легітимна діяльність із забезпечення вирішення спорів, які виникають

із господарських та, в окремих випадках, цивільних правовідносин, що реалізується через систему державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж та ін.), котрі наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, утвердження справедливості у сфері господарювання та підтримки господарського правопорядку;

визначено функції господарської юстиції як інституту сучасної держави – це особливі форми комунікації там основні напрями впливу господарської юстиції на суспільні відносини, в яких розкривається її соціальний потенціал;

виокремлено моделі господарської юстиції залежно від того, якому органу належить провідна роль у вирішенні господарських спорів: 1) державна модель господарської юстиції, для якої характерне здебільшого вирішення господарських спорів або судами загальної юрисдикції, або спеціалізованими судами (Австрія, Німеччина, Польща, Франція); 2) недержавна модель господарської юстиції, за якої вирішення господарських спорів зазвичай належить до компетенції недержавних органів – третейських судів, арбітражів (ОАЕ); 3) змішана модель господарської юстиції, якій властиве поєднання двох названих вище моделей, причому розмежування компетенції державних і недержавних органів може здійснюватися як за предметним, так і за суб'єктом критерієм (Велика Британія);

запропоновано для формування оптимальної моделі господарської юстиції в Україні використати набутий досвід інших держав у цій сфері, адаптувавши його до вітчизняних реалій, зокрема, вирішувати питання про можливість оскарження рішення комерційного суду з урахуванням суми спору (Франція), розширювати спектр альтернативних способів вирішення господарських спорів і заохочувати сторони до їх використання (Велика Британія), запроваджувати в господарську юстицію новітні технології (ОАЕ);

удосконалено:

поняття господарського правопорядку шляхом формулювання такого визначення: господарський правопорядок – це такий стан правової реальності, який характеризується упорядкованістю суспільних відносин у сфері господарювання й втілюється у правомірній поведінці їх учасників, має конституційні основи та законодавчі межі, відображає єдність приватних і публічних інтересів у досягненні спільної мети – забезпечення стабільності та розвитку економічної системи суспільства, формується через ринкове саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання, державне регулювання макроекономічних процесів, відповідальність держави за свою діяльність;

поняття інституту господарської юстиції шляхом формулювання такого визначення: це відносно відокремлена система утворених на формально-правових засадах державних органів (організацій,

установ) – з одного боку, та автономних, саморегулятивних суспільних інститутів – з іншого, що у функціональному аспекті виступає формою організації державно-владної діяльності, за допомогою якої досягаються цілі і завдання держави та задовольняються потреби й інтереси суспільства в сфері вирішення господарських спорів;

набули подальшого розвитку:

положення про класифікацію функцій сучасної держави шляхом виокремлення таких нових функцій, як управління юридичними конфліктами та їх розв'язання і захист економічного порядку;

положення про інституціональну характеристику сучасної держави шляхом конкретизації таких ознак інституту держави, як системність, функціональність, стабільність і динамізм, нерозривний зв'язок з інститутами громадянського суспільства;

положення про те, що розвиток в Україні альтернативних способів розв'язання спорів, зокрема, медіації, значною мірою уповільнюється не лише через відсутність її законодавчої регламентації, а й через низький рівень довіри суспільства до цієї процедури, що, своєю чергою, зумовлено низьким рівнем знань про медіацію та її переваги, у зв'язку з чим визнано за доцільне проведення широкої інформаційної кампанії для популяризації медіації та інших альтернативних способів розв'язання спорів.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у:

науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення інституту господарської юстиції в Україні;

юридичній практиці – при розширенні спектру альтернативних способів розв'язання господарських спорів;

нормотворчості – при гармонізації норм національного законодавства із міжнародними стандартами правового регулювання розв'язання господарських (комерційних) спорів;

освітній діяльності – при підготовці підручників, навчальних посібників, навчальних програм, навчально-методичних матеріалів із загальнотеоретичної юриспруденції та галузевих юридичних дисциплін, а також при викладанні цих навчальних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою. Сформульовані в ній положення наукової новизни та інші наукові результати отримані на базі особистого вивчення та аналізу наукових і нормативних джерел.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави та права Інституту права, економіки та міжнародних відносин Міжнародного гуманітарного університету а також на всеукраїнських та міжнародних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Донецьк, 18–19 жовтня 2013 р.), Четверта Міжнародна наукова конференція,

присвячена пам'яті професора П.Є. Казанського (м. Одеса, 8–9 листопада 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 6–7 грудня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 12–13 вересня 2014 р.); Третя міжнародна мультидисциплінарна конференція «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Тенденції правового розвитку сучасної України» (м. Одеса, 22 травня 2015 р.); I Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених» (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє» (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Друга Міжнародна наукова конференція «Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум» (м. Одеса, 27–28 жовтня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 16–17 лютого 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст. (м. Запоріжжя, 26–27 січня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 23–24 березня 2018 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені у 7 наукових статтях, 6 з яких опубліковано в наукових виданнях, включених до переліку фахових з юридичних наук, одна – у зарубіжному науковому виданні, а також у 13 опублікованих тезах виступів на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації відповідає меті і завданням дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з яких основний текст – 186 сторінок, список використаних джерел – на 42 сторінках (376 найменувань), додатки на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначаються об'єкт і предмет, мета і задачі дослідження, методологічна та теоретична бази, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено основні положення, що виносяться на захист та містять наукову новизну, розкрито теоретичне і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію.

Розділ перший «Теоретико-методологічні засади дослідження господарської юстиції як інституту сучасної держави» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано теоретичні підходи до розуміння сучасної держави та її інститутів, методологічні засади роботи, розкрито роль господарської юстиції у забезпеченні господарського правопорядку.

У **підрозділі 1.1. «Теоретичні підходи до розуміння сучасної держави та її інститутів»** встановлено, що теоретичні підходи до поняття держави, її сутності, ознак, функцій тощо розвивалися від античності до сьогодення разом із розвитком самої держави. Поняття «сучасна держава» має два тлумачення: 1) це держава, яка існує нині; 2) держава, яка характеризується такими ознаками, як демократія, верховенство права, політичний та ідеологічний плюралізм, соціальна справедливість та ін. Яскраво відображають специфіку сучасної держави її функції, при цьому традиційні функції набувають нових характеристик і з'являються нові функції, зокрема: управління юридичними конфліктами та їх розв'язання і захист економічного порядку.

Сучасна держава є реальністю завдяки ефективній діяльності її інститутів, тому вона формує нові й удосконалює існуючі інститути, здатні реалізувати її новітні функції у постмодерний період. Інститут держави характеризується такими рисами: системність, функціональність, стабільність і динамізм, нерозривний зв'язок із інститутами громадянського суспільства.

У **підрозділі 1.2. «Методологія дослідження господарської юстиції у системі інститутів держави»** висвітлюється система різноманітних підходів, методів, прийомів, що необхідні для всебічного пізнання господарської юстиції як складного і багатогранного феномену.

Фундаментальною основою дослідження визнається принцип методологічного плюралізму. Інституціональний підхід використовується для пізнання сучасної держави та її інститутів. Природу, сутність, соціальне призначення, функції і завдання інституту господарської юстиції дали змогу визначити методи системного, структурного, функціонального, історичного та порівняльного аналізу. Становлення і розвиток господарської юстиції в Україні проаналізовано за допомогою історичного методу. Порівняльно-правовий метод використовується для характеристики моделей господарської юстиції у різних державах, що належать до різних правових систем.

У **підрозділі 1.3. «Роль господарської юстиції у забезпеченні господарського правопорядку»** аналізується господарський правопорядок як частина правового порядку. Встановлено, що господарський правопорядок – це такий стан правової реальності, який характеризується упорядкованістю суспільних відносин у сфері господарювання й утілюється у правомірній поведінці їх учасників, має конституційні основи та законодавчі межі, відображає єдність приватних і публічних інтересів у досягненні спільної мети – забезпечення стабільності

та розвитку економічної системи суспільства, формується через ринкове саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання, державне регулювання макроекономічних процесів, відповідальність держави за свою діяльність. Забезпечення господарського правопорядку – це діяльність, спрямована на утвердження, охорону та захист правопорядку у сфері господарювання. Традиційно це завдання покладається на державу та її органи, але в сучасних умовах інститути громадянського суспільства так само беруть участь у цьому процесі. Підтверджено, що важливу роль у забезпеченні господарського правопорядку виконує інститут господарської юстиції.

Розділ другий «Правова природа та соціальний потенціал інституту господарської юстиції в Україні» складається з трьох підрозділів, що присвячені дослідженню правової природи цього інституту, його функцій, завдань і механізму.

У **підрозділі 2.1. «Поняття й ознаки господарської юстиції»** досліджено співвідношення понять «юстиція» і «правосуддя», «юстиція» і «судочинство», «юстиція» і «судовий процес». Використання процедурно-процесуального, функціонального та інституційного підходів уможливило формулювання такого визначення: господарська юстиція – це легальна та легітимна діяльність із забезпечення вирішення спорів, які виникають із господарських та, в окремих випадках, цивільних правовідносин, що реалізується через систему державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж та ін.), котрі наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, утвердження справедливості у сфері господарювання та підтримки господарського правопорядку.

Виокремлено такі ознаки господарської юстиції: легальний і легітимний характер; спрямованість на вирішення передовсім господарських спорів; репрезентована системою державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж та ін.); функціонує у певних процедурно-процесуальних формах; має своєю метою захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, держави у господарській діяльності; базується на принципі верховенства права.

У **підрозділі 2.2. «Функції та завдання господарської юстиції»** визначено двоєдину функцію, яку делегує цьому інституту держава, – урегулювання господарських конфліктів і вирішення господарських спорів. Відповідно, господарська юстиція виконує двоєдине завдання: 1) усунення правового конфлікту, який виник між сторонами господарських правовідносин, 2) захист прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів та інших учасників господарських відносин, зокрема, й держави. Установлено, що врегулювання господарських конфліктів і вирішення

господарських спорів може здійснюватися у різних правових формах (досудовій, судовій та позасудовій) та різними суб'єктами: господарськими судами, третейським судом (арбітражем), самими учасниками спору або за допомогою медіатора (посередника) та ін.

Визначено і охарактеризовано такі основні функції господарської юстиції, як економічну та боргову, та додаткові функції (регулятивну, представницьку, комунікативну та ін.).

У **підрозділі 2.3. «Механізм господарської юстиції та його соціальна цінність»** обґрунтовується доцільність уведення у науковий обіг поняття «механізм господарської юстиції», під яким розуміється цілісна, динамічна система державних і недержавних органів, що виконує функції та реалізує завдання господарської юстиції. Механізм господарської юстиції характеризується такими основними ознаками, як: системність, структурованість, цілісність, нормативність, функціональність. Досліджено елементи механізму господарської юстиції: господарські суди, що посідають центральне місце у цьому механізмі як спеціалізовані судові органи; третейські суди, здатні ефективно конкурувати із державною монополією на здійснення правосуддя у господарських спорах; міжнародний комерційний арбітраж, що розглядає спори, які виникають під час виконання зовнішньоекономічних контрактів.

Підтверджено, що соціальна цінність механізму господарської юстиції передовсім проявляється у його спрямуванні на забезпечення поваги до прав та свобод людини та громадянина у сфері господарювання і гарантування їх захисту.

Розділ третій «Національний і міжнародний досвід розв'язання господарських (комерційних) спорів як основа розвитку господарської юстиції в Україні» складається з трьох підрозділів і містить аналіз національного і міжнародного досвіду вирішення господарських (комерційних) спорів, зокрема, альтернативними способами.

У **підрозділі 3.1. «Національний досвід вирішення господарських спорів»** міститься аналіз становлення та розвитку інституту господарської юстиції на теренах України. Так, у Київські Русі починає функціонувати інститут арбітражу для вирішення спорів між купцями. У Великому князівстві Литовському, до якого входили й українські землі, на поч. XVI ст. сформувалася система державних і недержавних судів. Державні суди, побудовані за територіальним принципом, розглядали цивільні, кримінальні, земельні справи, суди недержавні мали становий характер і розглядали всі справи окремої верстви чи групи населення.

Попередником господарських судів у Російській імперії, до складу якої входила значна частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні та вексельні справи, справи про торговельну неспроможність. Історія господарських судів України починається зі створення Одеського комерційного суду (1808 р.). Більшовицька влада ліквідувала комерційні

суди, але вже у період НЕПу були створені арбітражні комісії (1922 р.) для розгляду майнових спорів за участі підприємств і установ. У травні 1931 року був утворений Державний арбітраж для вирішення спорів між підприємствами й установами щодо укладених договорів та угод, 1974 р. перетворений у союзно-республіканський орган з триланковою структурою.

Законом УРСР «Про арбітражний суд» від 04.06.1991 р. арбітражним судам було надано статус органів судової влади, що здійснюють правосуддя в господарських відносинах. Відповідно до Закону розпочала діяльність єдина система арбітражних судів України, очолювана Вищим арбітражним судом України. Для вирішення спорів у сфері міжнародної торгівлі 24.02.1994 р. був прийнятий Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

2001 року арбітражно-судову систему реформовано: слово «арбітражний» замінено словом «господарський», запроваджено єдину триланкову систему господарських судів, яку складають: місцеві господарські суди; апеляційні господарські суди; Вищий господарський суд України, визначено повноваження апеляційної та касаційної інстанцій для розгляду скарг на рішення місцевих судів. У сфері третейського розгляду 11.05.2004 р. прийнято Закон України «Про третейські суди».

У реформованій 2016 року системі судоустрою України функціонують місцеві та апеляційні господарські суди, касаційні функції виконує Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду.

У *підрозділі 3.2. «Моделі господарської юстиції у зарубіжних державах»* проаналізовано зарубіжний досвід організації вирішення господарських (комерційних, торгових) спорів. На основі проведеного дослідження виокремлено такі моделі господарської юстиції залежно від того, якому органу належить провідна роль у вирішенні господарських спорів: 1) державна (Австрія, Німеччина, Польща, Франція) – господарські спори здебільшого вирішують або суди загальної юрисдикції, або спеціалізовані суди; 2) недержавна (ОАЕ) – вирішення господарських спорів зазвичай належить до компетенції недержавних органів – третейських судів, арбітражів; 3) змішана (Велика Британія) – поєднує ознаки двох названих вище моделей.

Визнано за доцільне використання досвіду інших держав для формування оптимальної моделі господарської юстиції в Україні, наприклад, вирішення питання про можливість оскарження рішення комерційного суду залежно від суми спору (Франція), заохочення сторін до використання альтернативних способів вирішення господарських спорів (Велика Британія), запровадження в господарську юстицію новітніх технологій (ОАЕ).

У *підрозділі 3.3. «Медіація та інші альтернативні способи розв'язання господарських спорів і перспективи їх запровадження в інститут господарської юстиції в Україні»* охарактеризовано медіацію

та інші процедури позасудового вирішення спорів, що з кінця ХХ ст. активно поширюються в усьому світі. Визначено низку переваг медіації порівняно із судовим розглядом справи (добровільність, конфіденційність, швидкість вирішення спору, економність та ін.). Підтверджено, що відсутність законодавчої бази є перешкодою для застосування процедури медіації для вирішення господарських спорів в Україні. За результатами соціологічних досліджень виявлено ще одну перешкоду – низький рівень довіри до медіації та медіаторів, зумовлений, передовсім, низьким рівнем знань про цю процедуру. У зв'язку з цим визнано за доцільне поширювати серед громадськості та в бізнес-колах інформацію про медіацію та її переваги. Загалом запровадження медіації може збагатити інститут господарської юстиції концептуальною новацією, яку підказала судова практика та зарубіжний досвід.

Охарактеризовано порядок врегулювання спору за участю судді, запроваджений новою редакцією Господарського процесуального кодексу України. Підтверджено, що цю процедуру варто вважати самостійним видом примирювальних процедур і новим перспективним елементом інституту господарської юстиції.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання, яке полягало у визначенні правової природи господарської юстиції як інституту сучасної держави, її соціального потенціалу та перспектив розвитку у рамках реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів України. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові положення, висновки теоретичного та практичного характеру, основними з яких є такі:

1. Аналіз теоретичних підходів до поняття держави, її сутності, ознак, функцій тощо, які розвивалися разом із розвитком самої держави, уможливив їх об'єднання у такі напрями: 1) напрям, започаткований античною філософією, що розглядає державу як інституціональний засіб забезпечення спільних інтересів членів певного соціуму, реалізації спільних справ і регулювання відносин між носіями влади (правителями) та суспільством (народом); 2) напрям, сформований в епоху Середньовіччя і Нового часу, згідно з яким держава розуміється як організація політичної влади; 3) напрям, започаткований у Новий час і утверджений у Новітній час, що розглядає державу у гармонійному співіснуванні з громадянським суспільством, при цьому держава виступає джерелом права й закону, а закон розуміється як такий, що не лише регламентує життя суспільства, а й визначає структуру та функціонування самої держави.

2. Поняття «сучасна держава» має два тлумачення: по-перше, сучасними є нині існуючі держави, а, по-друге, сучасною вважається

держава, що характеризується певними ознаками, серед яких: демократія, верховенство права, політичний та ідеологічний плюралізм, соціальна справедливість та ін. Крім того, невід'ємними рисами сучасної держави (без яких вона не може існувати) є народ, територія та єдина правова влада. Сучасна держава характеризується у статичному (форми правління, форми державного устрою, інституціональна будова) та динамічному (державний режим, функції держави) аспектах. Саме функції найбільш яскраво відображають специфіку сучасної держави. Для сучасної держави втрачає актуальність розподіл її функцій на внутрішні і зовнішні, набувають нових характеристик традиційні функції, крім того, з'являються й нові функції: правозахисна функція, інформаційна функція, функція управління державним боргом, функція боротьби з корупцією. Цей перелік доповнюють такі важливі нетрадиційні функції, як управління юридичними конфліктами та їх розв'язання і захист економічного порядку.

3. Сучасній державі властива організація та діяльність такої системи інститутів, які відповідають об'єктивним потребам суспільного життя, причому це не тільки система, що діє, а й така, що розвивається під впливом нових суспільних викликів, що становлять інтереси суспільства. З цього випливає, що сучасна держава стає реальністю завдяки ефективній діяльності її інститутів, стратегічною метою яких є забезпечення суспільного порядку, базованого на праві. Тому сучасна держава формує нові й удосконалює існуючі інститути, здатні реалізувати її новітні функції у постмодерний період. Інститут держави, зокрема, характеризується такими рисами, як системність, що означає існування інституту як елемента єдиної системи, у взаємодії з іншими інститутами не лише держави, а соціальної системи загалом; функціональність, яка передбачає існування інституту доти, доки він виконує визначені для нього державою функції; стабільність і динамізм – це означає, що певні інститути держави (з тими чи іншими особливостями) функціонують у більшості держав, що перебувають на одному щаблі розвитку, а зі зміною сутності та призначення держави змінюються й її інститути. Крім того, у сучасних умовах інститут держави характеризується нерозривним зв'язком з інститутами громадянського суспільства, оскільки обидва поняття відображають невід'ємні характеристики і найважливіші сторони сучасної держави.

4. Фундаментальною основою дослідження є принцип методологічного плюралізму – ключовий принцип постнекласичної юриспруденції, що передбачає використання сукупності, системи різноманітних підходів, методів, прийомів для всебічного пізнання господарської юстиції як складного і багатогранного феномену. Для дослідження сучасної держави та її інститутів застосовується основний підхід, який використовується нині у державознавстві – інституціональний. Для розкриття природи, сутності, соціального призначення, функцій

і завдань інституту господарської юстиції, загальних тенденцій та основних напрямів оптимізації цього інституту використовуються методи системного, структурного, функціонального, історичного та порівняльного аналізу. За допомогою історичного методу аналізується генезис господарської юстиції в Україні. Порівняльно-правовий метод дав змогу визначити загальні тенденції розвитку господарської юстиції у різних державах, що належать до різних правових систем.

5. Правовий порядок як багаторівневий і поліструктурний феномен містить у собі господарський правопорядок. Господарський правопорядок – це такий стан правової реальності, який характеризується упорядкованістю суспільних відносин у сфері господарювання й утілюється у правомірній поведінці їх учасників, має конституційні основи та законодавчі межі, відображає єдність приватних і публічних інтересів у досягненні спільної мети – забезпечення стабільності та розвитку економічної системи суспільства, формується через ринкове саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання, державне регулювання макроекономічних процесів, відповідальність держави за свою діяльність.

Важливу роль у забезпеченні господарського правопорядку виконує господарська юстиція, яка має своїм завданням захист порушених чи оспорюваних прав і охоронюваних інтересів суб'єктів господарювання за допомогою господарського судочинства та інших способів розв'язання господарських спорів. Крім того, господарська юстиція має значний потенціал впливу на економічну систему загалом, адже реальна можливість кожного суб'єкта господарювання захистити та відновити свої порушені права є запорукою економічного розвитку кожної демократичної країни, зокрема, України.

6. У сучасній юридичній науці відсутнє єдине визначення поняття «юстиція», а змістовні ознаки юстиції, які виокремлюють вітчизняні та зарубіжні науковці, суттєво відрізняються між собою навіть у межах однієї галузі. Незважаючи на це, дослідження співвідношення понять «юстиція» і «правосуддя», «юстиція» і «судочинство», «юстиція» і «судовий процес» із використанням процедурно-процесуального, функціонального та інституційного підходів уможливило формулювання такого визначення: господарська юстиція – це легальна та легітимна діяльність із забезпечення вирішення спорів, які виникають із господарських та, в окремих випадках, цивільних правовідносин, що реалізується через систему державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж та ін.), котрі наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, утвердження справедливості у сфері господарювання та підтримки господарського правопорядку.

Сутність господарської юстиції як інституту сучасної держави розкривається у таких її ознаках: вона має легальний і легітимний характер; спрямована на вирішення передовсім господарських спорів, які здебільшого мають приватно-правовий характер; базується на системі державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж та ін.), які наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями; функціонує у певних процедурно-процесуальних формах, які загалом відповідають моделі змагального судового процесу; має своєю метою захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, держави у господарській діяльності; засадничим принципом господарської юстиції є верховенство права.

7. Господарська юстиція виконує двоєдину функцію, делеговану їй державою, – урегулювання господарських конфліктів і вирішення господарських спорів, яка, відповідно, спрямована на виконання двоєдиного завдання: з одного боку, це усунення правового конфлікту, який виник між сторонами господарських правовідносин, а, з іншого, – захист прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів та інших учасників господарських відносин, зокрема, й держави, для оптимально ефективного функціонування системи господарювання загалом й утвердження господарського правопорядку. Урегулювання господарських конфліктів і вирішення господарських спорів може здійснюватися у різних правових формах (досудовій, судовій та позасудовій) та різними суб'єктами: господарськими судами, третейським судом (арбітражем), самими учасниками спору або за допомогою медіатора (посередника) та ін.

Найбільше функціональне навантаження у рамках інституту господарської юстиції мають господарські суди, які реалізують функції правосуддя у господарських справах і судового контролю.

Крім того, господарська юстиція виконує такі основні функції як економічну та боргову, та додаткові функції (регулятивну, представницьку, комунікативну та ін.).

8. Механізм господарської юстиції – цілісна, динамічна система державних і недержавних органів, що виконує функції та реалізує завдання господарської юстиції. Дослідження елементів механізму господарської юстиції уможливило висновок, що вони утворюють структуровану, диференційовану за предметом повноважень систему, у своїй діяльності дотримуються закріплених відповідними нормативно-правовими актами принципів і правил, взаємопов'язані та взаємодіють між собою для виконання функцій і реалізації завдань господарської юстиції. Соціальна цінність механізму господарської юстиції, тобто його суспільно корисний та соціально-спрямований характер, має такі форми прояву: забезпечення поваги до прав та свобод людини та громадянина у сфері господарювання і гарантування їх захисту, врівноваження інтересів у договірних відносинах, відновлення порушених прав та свобод господарюючих суб'єктів;

зміцнення господарського правопорядку, покращення інвестиційного клімату у нашій державі, сприяння вирішенню боргових проблем і розквіту національної економіки загалом.

9. В Україні господарська юстиція пройшла складний і тривалий шлях до моменту утвердження її як самостійного інституту сучасної держави. Якщо у світі господарська юстиція зароджується вже у римському праві, то на українських теренах цей процес починається пізніше – в епоху Київської Русі, коли починає функціонувати інститут арбітражу для вирішення спорів між купцями. На українських землях у складі Великого князівства Литовського у другій пол. XIV – першій пол. XV ст. зберігалася судова система часів Київської Русі. Упродовж другої пол. XV – поч. XVI ст. із розвитком суспільного і державного життя вона еволюціонувала, внаслідок чого сформувалася система державних і недержавних судів. Державні суди, побудовані за територіальним принципом, розглядали цивільні, кримінальні, земельні справи, суди недержавні мали становий характер і розглядали всі справи окремої верстви або групи населення.

Попередником господарських судів у Російській імперії, до складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні та вексельні справи, справи про торговельну неспроможність. 1727 року були створені митні суди, котрі, поряд з власне митними, вирішували більшу частину купецьких (торгових) справ. Відлік історії господарських судів України починається зі створення Одеського комерційного суду (1808 р.), услід за яким аналогічні суди були створені в інших портових містах Російської імперії. Однак на початок XX ст. комерційні суди збереглися лише в Санкт-Петербурзі, Москві й Одесі. Але й вони були ліквідовані більшовицькою владою. У період НЕПу були створені арбітражні комісії (1922 р.), уповноважені розглядати майнові спори за участі підприємств і установ. У травні 1931 року був утворений Державний арбітраж, до компетенції якого належало вирішення всіх спорів між підприємствами й установами щодо укладених договорів та угод, але вагомого впливу на регулювання господарських відносин він не мав. 1974 р. Державний арбітраж був перетворений у союзно-республіканський орган з триланковою структурою.

Законом УРСР «Про арбітражний суд» від 04.06.1991 р. арбітражним судам було надано статус органів судової влади, що здійснюють правосуддя в господарських відносинах. Відповідно до Закону в Україні розпочали діяльність арбітражний суд АР Крим, арбітражні суди областей, міст Києва та Севастополя, що утворили єдину систему арбітражних судів України, очолювану Вищим арбітражним судом України. Крім того, для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, 24.02.1994 р. був прийнятий Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

2001 року арбітражно-судову систему реформовано: слово «арбітражний» замінено словом «господарський», запроваджено

єдину триланкову систему господарських судів, яку складають: місцеві господарські суди; апеляційні господарські суди; Вищий господарський суд України, визначено повноваження апеляційної та касаційної інстанції для розгляду скарг на рішення місцевих судів. Точкою відліку в оновленні вітчизняного законодавства у сфері третейського розгляду можна вважати прийняття Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р.

Нині у реформованій 2016 року системі судоустрою України функціонують місцеві та апеляційні господарські суди, касаційні функції виконує Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду.

10. Дослідження зарубіжного досвіду організації вирішення господарських (комерційних, торгових) спорів дає змогу твердити, що сучасне зарубіжне законодавство по-різному вирішує питання про те, якими органами і в якому порядку вони повинні розглядатися. Основні риси цього порядку, його інституційну систему та функціональне навантаження відображає поняття «модель господарської юстиції». Залежно від того, якому органу належить провідна роль у вирішенні господарських спорів, виокремлюється: 1) державна модель господарської юстиції, для якої характерне здебільшого вирішення господарських спорів або судами загальної юрисдикції, або спеціалізованими судами (Австрія, Німеччина, Польща, Франція); 2) недержавна модель господарської юстиції, за якої вирішення господарських спорів зазвичай належить до компетенції недержавних органів – третейських судів, арбітражів (ОАЕ); 3) змішана модель господарської юстиції, якій властиве поєднання двох названих вище моделей, причому розмежування компетенції державних і недержавних органів може здійснюватися як за предметним, так і за суб'єктом критерієм (Велика Британія).

Для формування оптимальної моделі господарської юстиції в Україні варто скористатися уже набутим досвідом інших держав у цій сфері і запозичити у них окремі елементи інституту господарської юстиції, адаптувавши їх до вітчизняних реалій. Зокрема, варта уваги практика введення до складу судів, які розглядають комерційні суперечки, судових засідателів з числа професійних підприємців, навіть без юридичної освіти, але компетентних в питаннях управління підприємствами, у прийнятті оптимальних рішень для виходу підприємств з кризи тощо; вирішення питання про можливість оскарження рішення комерційного суду з урахуванням суми спору (Франція), розширення спектру альтернативних способів вирішення господарських спорів і заохочення сторін до їх використання (Велика Британія), запровадження в господарську юстицію новітніх технологій (ОАЕ).

11. Конфлікти у сфері господарювання потребують альтернативних способів розв'язання, які усувають протиріччя з мінімальними збитками. Сьогодні одним із найбільш популярних альтернативних способів

урегулювання конфліктів є медіація, що успішно завершується для конфліктуючих сторін практично у 90% усіх процедур. Медіація поширена як у країнах англо-американської, так і в країнах романо-германської правової системи, оскільки вона має низку переваг порівняно із судовим розглядом справи (добровільність, оперативність вирішення спору, спрощена процедура його розгляду, конфіденційність, економія коштів та ін.). Законодавча база для застосування медіації в Україні лише формується, але в майбутньому вона може посісти гідне місце й у господарській юстиції. Для цього важливо поширювати інформацію про медіацію та її переваги, бо, як виявляють результати соціологічних досліджень, в українському суспільстві загалом існує низький рівень довіри до медіації та медіаторів, зумовлений, передовсім, низьким рівнем знань про цю процедуру.

До альтернативних способів розв'язання спорів, зокрема, господарських, належить процедура врегулювання спору за участю судді, запроваджена новою редакцією ГПК України (глава 4 розділу III). Хоч ця процедура нагадує медіацію, варто вважати врегулювання спору за участю судді самостійним видом примирювальних процедур і новим елементом інституту господарської юстиції, який спрямований на пошук консенсусу та спільне врегулювання спору його сторонами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Федорова Т. С. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів та особливості його функціонування у сфері господарської юстиції України. *Прикарпатський юридичний вісник : зб. наук.праць*. 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 182-187.
2. Федорова Т. С. Новітні підходи до розвитку комерційних судів у країнах загального права за часів глобалізації. *Науковий вісник публічного та приватного права : зб. наук. праць*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 243-250.
3. Федорова Т. С. Сучасна зарубіжна практика вирішення комерційних (торгових) спорів у судовому порядку. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук.праць*. 2017. Вип. 79. С. 141-150.
4. Федорова Т. С. Трансформаційні зміни у системі господарської юстиції на сучасному етапі судової реформи в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. Вип. 4. С. 86-91.
5. Федорова Т. С. Форми судового контролю в господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 37-41.
6. Федорова Т. С. Господарська юстиція як складник системи правосуддя. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: наук.зб.* 2018. Вип. 1. С. 116-122.

7. Fedorova T. S. Commercial justice in the system of justice in Ukraine: general theoretical study. *Visegrad journal on human rights*. 2017. № 3. P. 195-202.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Tupikina T. S. The role of the 15 protocol of the European convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. *Права та обов'язки людини у сучасному світі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6–7 груд. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 36–37.

9. Тупікіна Т. С. Значення інститутів Ради Європи для розвитку демократії у сучасних європейських державах. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 18–19 жовт. 2013 р.). Донецьк, 2013. С. 96–100.

10. Тупікіна Т. С. Право на справедливий судовий розгляд в механізмі реалізації міжнародних норм. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського*: матеріали Четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 листоп. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 179-182.

11. Тупікіна Т. С., Федоров В. А. Правове обґрунтування збереження юрисдикції господарських судів в Україні. *Критичне оцінювання ініціатив щодо ліквідації господарських судів в Україні*: збірник виступів у ЗМІ представників юридичної та бізнесової спільноти. Одеса, 2015. С. 238-246.

12. Тупікіна Т. С. Роль хозяйственных судов в системе правосудия Украины. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошук молодих учених*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конференції студ., аспір. та мол. вчених (м. Одеса, 27 жовт. 2017 р.): у 3 ч. Одеса: МГУ, 2015. Ч. I. С. 152-154.

13. Тупікіна Т. С. Хозяйственные суды в системе правосудия Украины. *Тенденції правового розвитку сучасної України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 трав. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 71-73.

14. Федорова Т. С. Особливості підготовки спеціалістів у галузі господарської юстиції: важливість практичної складової освітнього процесу. *Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 жовт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 169-170.

15. Тупікіна Т. С., Федоров В. А. Правове обґрунтування збереження юрисдикції господарських судів в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 лип. 2016 р.). Київ, 2014. С. 36–40.

16. Федорова Т. С. Контроль і перегляд актів у системі господарської юстиції. *Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум*: матеріали Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 жовт. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 130-133.

17. Федорова Т. С. Судова влада як платформа для реалізації господарської юстиції. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 27–28 січ. 2017 р.). Запоріжжя, 2018. С. 18-22.

18. Федорова Т. С. Функціонування автоматизованої системи документообігу в господарському судочинстві. *Чорноморські наукові студії*: матеріали Третьої міжнар. мультидисциплінарної конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 47–50.

19. Федорова Т. С. Господарська юстиція у системі правосуддя. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2018. С. 12-15.

20. Fedorova T. S. Models of the organization of economic justice of foreign countries. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25-26 січ. 2013 р.): у 2 ч. Запоріжжя, 2018. Ч. II. С. 15-18.

АНОТАЦІЯ

Федорова Т. С. Господарська юстиція в системі інститутів сучасної держави. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2018.

У дисертації здійснено комплексний аналіз інституту господарської юстиції в Україні. На основі принципу методологічного плюралізму, з використанням системи різноманітних підходів, методів, прийомів сформульовано поняття господарської юстиції, висвітлено її роль у забезпеченні господарського правопорядку у сучасній державі. Охарактеризовано основні та додаткові функції господарської юстиції. Механізм господарської юстиції визначено як цілісну, динамічну систему державних (господарські суди) і недержавних (третейський суд, арбітраж та ін.) органів, що виконує функції та реалізує завдання господарської юстиції.

Досліджено генезис інституту господарської юстиції на теренах України. Виокремлено та проаналізовано моделі господарської юстиції у зарубіжних країнах та їх досвід у застосуванні альтернативних способів розв'язання господарських (комерційних) спорів, на основі чого визначено перспективи розвитку інституту господарської юстиції в Україні.

Ключові слова: сучасна держава, інститут сучасної держави, функції сучасної держави, господарський правопорядок, господарська юстиція, господарський суд, третейський суд, арбітраж, альтернативні способи вирішення спорів.

АННОТАЦИЯ

Федорова Т. С. Хозяйственная юстиция в системе институтов современного государства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – Международный гуманитарный университет, Одесса, 2018.

В диссертации осуществлен комплексный анализ института хозяйственной юстиции в Украине. Установлено, что теоретические подходы к понятию государства, его сущности, признаков, функций и т.д. развивались вместе с развитием самого государства от античных времен до современности. Современное государство – это не только государство, существующее ныне, а государство, которому свойственны демократия, верховенство права, политический и идеологический плюрализм, социальная справедливость и др. Современное государство формирует новые и совершенствует существующие институты, способные реализовать его новейшие функции в постмодернистский период. Институтам государства присущи такие признаки, как системность, функциональность, стабильность и динамизм, неразрывная связь с институтами гражданского общества.

На основе принципа методологического плюрализма, с использованием системы различных подходов, методов, приемов сформулировано понятие хозяйственной юстиции – это легальная и легитимная деятельность по обеспечению разрешения споров, возникающих из хозяйственных и, в отдельных случаях, гражданских правоотношений, которая реализуется системой государственных органов (хозяйственные суды) и негосударственных субъектов (третейский суд, арбитраж и др.), наделенных соответствующими юрисдикционными полномочиями, с целью эффективной защиты нарушенных, непризнанных или оспариваемых прав и законных интересов физических и юридических лиц, государства, утверждение справедливости в сфере хозяйствования и поддержки хозяйственного правопорядка. Современное государство делегирует институту хозяйственной юстиции двуединую функцию: урегулирования хозяйственных конфликтов и разрешения хозяйственных споров, которые, соответственно, выполняют двуединую задачу: устранение правового конфликта, возникшего между сторонами хозяйственных правоотношений, и защита прав и законных интересов хозяйствующих субъектов и других участников хозяйственных отношений, в том числе и государства. Установлено, что урегулирование хозяйственных конфликтов и разрешение хозяйственных споров может осуществляться в различных правовых формах (досудебной, судебной и внесудебной) и различными субъектами: хозяйственными судами, третейским судом (арбитражем), непосредственно участниками спора или с помощью медиатора (посредника) и др. Охарактеризованы такие основные функции хозяйственной юстиции, как

экономическая и долговая, а также дополнительные функции (регулятивная, представительская, коммуникативная и др.).

Обоснована целесообразность введения в научный оборот понятия «механизм хозяйственной юстиции», под которым понимается целостная, динамическая система государственных и негосударственных органов, выполняющая функции и задачи хозяйственной юстиции. Исследованы основные элементы механизма хозяйственной юстиции (хозяйственные суды, третейские суды, международный коммерческий арбитраж). Социальная ценность механизма хозяйственной юстиции заключается в его направленности на обеспечение и защиту прав и свобод человека в сфере хозяйствования.

Раскрыт генезис института хозяйственной юстиции в Украине. Проанализированы модели хозяйственной юстиции в зарубежных странах, а также их опыт в применении альтернативных способов решения хозяйственных (коммерческих) споров, на основе чего определены перспективы развития института хозяйственной юстиции в Украине. Признано целесообразным использование зарубежного опыта для формирования оптимальной модели хозяйственной юстиции в Украине, в частности, возможность обжалования решения коммерческого суда в зависимости от суммы спора (Франция), поощрение сторон к использованию альтернативных способов разрешения хозяйственных споров (Великобритания), использование в хозяйственной юстиции новейших технологий (ОАЭ).

Поскольку препятствием для применения альтернативных способов разрешения хозяйственных споров является низкий уровень доверия к медиации и медиаторам, предлагается распространять среди общественности и в бизнес-кругах информацию о медиации и ее преимуществах. Рассмотрен порядок урегулирования спора с участием судьи соответственно новой редакции Хозяйственного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: современное государство, институт современного государства, функции современного государства, хозяйственный правопорядок, хозяйственная юстиция, хозяйственный суд, третейский суд, арбитраж, альтернативные способы разрешения споров.

SUMMARY

Fedorova T.S. Economic justice in the system of institutions of the modern state. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Law (Ph.D.); specialty 12.00.01 “Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Doctrines “. – International Humanitarian University, Odessa, 2018.

The thesis performs a comprehensive analysis of the institution of economic justice in Ukraine. The concept of economic justice and its role

in providing of economic legal order in a modern state is formulated on the principle of methodological pluralism with the use of the system of different approaches, methods, and techniques. The main and supplementary functions of economic justice have been defined.

The paper grounds the expediency of introducing the concept of “mechanism of economic justice” which means an integral, dynamic system of state (economic courts) and non-governmental bodies (arbitration courts, international commercial arbitration) that performs the functions and tasks of economic justice into scientific circulation.

The genesis of the institution of economic justice in Ukraine is disclosed. Models of economic justice in foreign countries as well as their experience in applying alternative methods of solving economic (commercial) disputes are analyzed. On the basis of the latter the prospects for the development of the institute of economic justice in Ukraine are determined.

Key words: modern state, modern state institution, modern state functions, economic law order, economic justice, economic court, arbitration court, arbitration, alternative methods of dispute resolution.

Підписано до друку 12.11.2018.
Формат 60x90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.